

До спеціалізованої вченої ради
Д 26.007.03 у Національній академії
внутрішніх справ

ДП-680, м. Київ, Солом'янська пл., 1

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента
Лащука Єфрема Вікторовича на дисертацію
Таран Наталії Григорівни «Суб'єкт злочину у кримінальному праві України:
теоретичні та прикладні аспекти», подану на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 –
кримінальне право
та кримінологія; кримінально-виконавче право

Актуальність теми дисертаційного дослідження. У теорії кримінального права суб'єкт злочину розглядається в двох аспектах: по-перше, як обов'язкова ознака злочину, по-друге, як обов'язковий елемент складу злочину. Відсутність суб'єкта злочину свідчить про відсутність як власне факту злочину, так і складу злочину – єдиної юридичної підстави кримінальної відповідальності. У контексті дисертації авторка розглядає суб'єкт злочину як обов'язковий елемент складу злочину, що не викликає сумнівів. Водночас суб'єкт злочину є ключовою фігурою злочину як явища об'єктивної дійсності, яка пов'язана з іншими інститутами та категоріями кримінального права. Основні обов'язкові ознаки суб'єкта злочину чітко визначені у ч. 1 ст. 18 КК України: суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу України може наставати кримінальна відповідальність. Не зважаючи на чіткість законодавчого формулювання, поняття суб'єкта злочину є недосконалим та потребує подальшого вивчення та удосконалення.

З'ясування змісту цього поняття має надзвичайно важливе значення для вирішення низки питань щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності та призначення певного покарання за вчинене нею діяння

Вх. №		3108	
12	12	2019 р.	
кількість аркушів:		9	
осн. док.		додаток	

(дію чи бездіяльність). Проблема суб'єкта злочину завжди привертала увагу великої кількості вчених, однак ґрунтовного наукового вивчення питань, які становлять предмет аналізованого дослідження, бракує, тому вибір дисертантом цієї теми видається своєчасним, зумовлений її актуальністю та вагомим практичним значенням опанування проблем щодо суб'єкта злочину.

Достовірність та обґрунтованість переважної більшості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується різноманітністю опрацьованої джерельної бази, веденням коректної полеміки, використанням вдало підібраних методів пізнання, продуманою логікою викладення матеріалу, яка дозволила автору виконати поставлені перед собою завдання.

Теоретичною основою дисертації є наукові здобутки фахівців в галузі кримінального права, а також інших галузевих дисциплін, зокрема: кримінології, кримінально-виконавчого права, кримінального процесуального права, правової статистики, теорії держави і права, філософії тощо. Інформаційну та нормативно-правову базу роботи становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, міжнародні нормативно-правові акти та інші. Емпіричну базу дослідження становлять результати проведеного анкетування слідчих з різних областей України, аналітична узагальнена довідка з вивчення кримінальних проваджень, а також офіційна статистика органів державної влади України.

Структура дисертації є логічною та ґрунтується на комплексному підході щодо дослідження проблем суб'єкта злочину.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертантом, у своїй більшості є переконливими та обґрунтованими шляхом використання дисертантом емпіричних матеріалів, а також правових та наукових джерел.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків та

рекомендацій підтверджується також правильним вибором методологічної бази дослідження, якою є сукупність загальних, спеціальних та філософських методів наукового пізнання. Основою дослідження є загальнонауковий діалектичний метод, який використовувався для визначення сутності поняття «суб'єкт злочину» та суміжних категорій, встановлення його змісту та функцій, а також для їх розгляду в системі єдностей та протилежностей (розділ 1-3, висновки). Спеціально-наукові методи: історико-правовий – дозволив прослідкувати основні тенденції становлення та розвитку поняття суб'єкта злочину в доктрині кримінального права та законодавстві, виокремивши певні закономірності в історичному розвитку українського законодавства під впливом іноземних держав (підрозділ 1.2); компаративний метод – дав змогу здійснити порівняльний аналіз українського та іноземного законодавств в нормах, які стосуються суб'єкта злочину та його ознак; був використаний при виявленні схожих та відмінних, позитивних та негативних рис у законодавчій базі різних країн щодо положень про суб'єкт злочину (розділ 2); формально-логічний – використовувався для з'ясування змісту та суті низки кримінально-правових понять в Україні й інших країнах світу (розділ 1–3); статистичний – використовувався для вивчення кількісних даних про суб'єкт злочину для їх узагальнення та аналізу даних (вступ); системний – сприяв розгляду суб'єкта злочину та його ознак як єдиного цілісного явища (розділи 1–3); логічного узагальнення та поділу понять – застосовувався для здійснення класифікації: суб'єктів злочинів, ознак спеціальних суб'єктів злочинів, службових осіб (розділ 1, 3); системного аналізу – дозволив виявити та проаналізувати прогалини чинного законодавства, що стосується суб'єктів злочинів (розділ 1-3); моделювання – використовувався для формулювання змін, що запропоновані до чинного КК України, які в подальшому можуть позитивно впливати на вдосконалення правозастосовної практики (висновки до розділів, загальні висновки).

Обраний напрям дослідження узгоджується з планом заходів з реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленої Указом Президента

України від 12 січня 2015 р. № 5/2015; Національною стратегією у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015; Планом законодавчого забезпечення реформи в Україні, схваленим постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. № 509-VIII; Пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затвердженими постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.; Основними науковими напрямками та найважливішими проблемами фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук на 2019-2023 рр., затвердженими постановою президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 р. № 30 та іншими документами.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є однією із перших спроб комплексно, на основі аналізу наукових поглядів вчених, норм чинного законодавства України, а також законодавства іноземних держав визначити сутність та особливості суб'єкта злочину як одного з елементів складу злочину, запропонувати авторське бачення шляхів удосконалення кримінального законодавства частині регулювання положень про суб'єкта злочину.

За результатами дослідження розроблено нові наукові положення, висновки та пропозиції, що мають важливе теоретичне та практичне значення, найбільш значущими з яких є:

1) визначено основні періоди розвитку кримінально-правових положень, що стосуються суб'єкта злочину: I - законодавчого становлення понять «злочинець» та «особа, яка вчинила злочин» (IX – I-ша пол. XVII ст.ст.); II - диференціації віку суб'єктів злочинів (II-га пол. XVII – I-ша пол. XIX ст.ст.) від якої залежала міра призначеного кримінального покарання; III - поява термінів «неосудність» та «обмежена осудність» (II-га пол. XIX – початок XX ст.ст.); IV - юридичне закріплення поняття «суб'єкт злочину» (початок XX ст. – 2001 рр.), в межах суб'єкта злочину законодавець визначає

мінімальний вік кримінальної відповідальності – з 14 років (за окремі види злочинів) та загальний – з 16 років; V - нове розуміння суб'єкта злочину та його ознак (2001 р. – сучасність), які закріплені у законодавстві про кримінальну відповідальність;

2) аргументовано, що сучасне визначення суб'єкта злочину відповідає поняттю загального суб'єкта, запропоновано нове поняття «суб'єкт злочину» – фізична, осудна або обмежено осудна особа, яка вчинила злочин, у віці, з якого відповідно до положень КК України може наставати кримінальна відповідальність, та яка, у випадках передбачених КК України, характеризується додатковими ознаками;

3) здійснено теоретичну диференціацію спеціальних суб'єктів злочинів за такими критеріями: ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння: загальний (службові особи); підвищений (службові особи, які займають відповідальне становище); вид діяльності спеціального суб'єкта: загальний (будь-які службові особи); особливий (працівники правоохоронних органів, судді та ін.); вид складу вчиненого злочину: спеціальний суб'єкт основного складу злочину, спеціальний суб'єкт кваліфікованого складу злочину, спеціальний суб'єкт особливо кваліфікованого складу злочину, спеціальний суб'єкт привілейованого складу злочину);

4) удосконалено положення щодо обмеженої осудності, яку запропоновано розглядати як різновид осудності, виходячи з основних критеріїв останньої та їх співвідношення, у свою чергу осудність виступає як окрема кримінально-правова категорія, що значно ширше розкриває її зміст;

5) надано класифікацію додаткових кримінально-правових ознак спеціального суб'єкта злочину шляхом виокремлення таких їх груп: а) ознаки, які характеризують особистісні якості суб'єкта злочину; б) ознаки, які характеризують становище особи у суспільстві та сім'ї; в) ознаки, які визначаються професійними обов'язки та можливостями суб'єкта злочину;

6) обґрунтовано пропозиції щодо зниження мінімальної межі віку, з якого до особи можуть бути застосовані примусові заходи виховного

характеру, до 10 років, зважаючи на високі статистичні показники «дитячої» злочинності, яка невинно зростає та «молодіє», а також на запропоновану оптимізацію віку кримінальної відповідальності суб'єктів злочинів.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях.

Основні положення та результати дисертації викладено в 13 наукових публікаціях, з них п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку фахових наукових видань з юридичних наук, дві – в закордонних юридичних виданнях (Словацька Республіка, Киргизька Республіка), шість – тези наукових доповідей, які оприлюднені на науково-практичних конференціях.

Сформульовані у дисертації положення, узагальнення, висновки, рекомендації, пропозиції обґрунтовані дисертантом на підставі особистих досліджень у результаті опрацювання та аналізу наукових, нормативних, статистичних та емпіричних джерел.

Зміст автореферату дисертації відповідає її основним положенням та встановленим вимогам.

Практичне значення одержаних результатів у науково-дослідній, правотворчій, правозастосовній діяльності та навчальному процесі достатньою мірою висвітлене в дисертації і частково підтверджується актами впровадження.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, звернемо увагу на окремі протиріччя, спірні положення, які, на наш погляд, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту дисертації.

1. У межах підрозділу 1.1 «Сучасний стан дослідження проблем суб'єкта злочину в теорії кримінального права» автор систематизує науковий

доробок вчених, які досліджували проблематику суб'єкта злочину.

Однак дисертантом досліджуються праці лише радянських і сучасних українських вчених. На цьому, зокрема, ґрунтується авторський висновок про те, що проблема суб'єкта злочину залишається недостатньо дослідженою.

Утім, як цілком вірно зазначає сама Н.Г. Таран, світова інтеграція держав та зближення національних законодавств потребує врахування позитивного й негативного іноземного досвіду.

Отже, рекомендуємо дисертантові під час подальшого дослідження аналізованої проблематики, звернути увагу на науковий доробок зарубіжних вчених, які досліджували питання щодо суб'єкта злочину як у межах романо-германської правової сім'ї, так і в системі норм англо-американського права.

2. На нашу думку, здобувачці слід було більш змістовно обґрунтувати свою точку зору стосовно критеріїв історичної класифікації періодів розвитку поняття «суб'єкт злочину». Адже обґрунтування, яке наводить дисертант видається нам дещо узагальненим та розмитим.

3. У межах Розділу 2 «Кримінально-правові ознаки суб'єкта злочину», здобувачці слід було б виокремити підрозділ, присвячений розгляду питання щодо юридичних осіб як суб'єктів злочинів. Це, на нашу думку, дозволило б надати більш змістовні висновки про доцільність наявності в тексті КК України розділу XIV¹ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

4. У теорії кримінального права прийнято описувати фізичну особу як суб'єкта злочину та її суспільно небезпечну поведінку за допомогою ознак, які одночасно можуть бути пов'язані як з об'єктивною, так і з суб'єктивною стороною злочину: 1) здатність усвідомлювати фактичну сторону вчиненого діяння; 2) здатність усвідомлювати суспільну небезпечність свого діяння та

його наслідків; 3) можливість, за конкретних умов, здійснення певного вибору між різними варіантами поведінки та здатність керувати своєю поведінкою (волимість діяння).

Водночас, сучасні досягнення у сфері ІТ, зокрема наукові розвідки щодо створення штучного інтелекту (Artificial Intelligence), який уже наздоганяє інтелект людини, а де в чому його перевищує, має доволі реальну перспективу масового поширення у найближчому майбутньому. Вже сьогодні роботи, на основі штучного інтелекту, створюють літературні твори та музичні композиції, керують іншими машинами, надають інформаційні послуги людям, допомагають розв'язати складні математичні завдання тощо. Такий інтелект здатний самостійно навчатися, що безпосередньо пов'язано із можливістю робити помилки та навіть завдавати шкоди людині. Це неминуче призведе до необхідності певного переосмислення змісту та ознак поняття суб'єкта злочину.

Тому хотілося б почути відповідь дисертанта на таке запитання: якщо людство переконається в тому, що штучний інтелект наділений здатністю усвідомлювати фактичну сторону свого діяння, може усвідомлювати суспільну небезпечність наслідків такого діяння, здатний керувати своєю поведінкою за можливості вибору (тобто за наявності декількох варіантів поведінки) – чи можна буде такий штучний інтелект визнати «особистістю», а відтак – суб'єктом злочину?

Загалом наші критичні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження, оскільки більшість із них належить до спірних і не торкаються основних, концептуальних положень дисертації.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що тема дисертації надзвичайно актуальна, окремі сформульовані автором висновки і рекомендації – достатньо аргументовані, характеризуються науковою новизною і мають не лише теоретичне, а й практичне значення. Таким чином, рецензована дисертація є кваліфікованою науковою працею, що містить

результати проведених автором досліджень. Нею отримані нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки кримінального права, а саме – автором здійснено системне та комплексне вивчення питань щодо кримінальної відповідальності суб'єкта злочину і запропоновано на цій основі науково обґрунтовані рекомендації стосовно вдосконалення теорії кримінального права, положень чинного законодавства і практики його застосування.

Праця Таран Наталії Григорівни на тему «Суб'єкт злочину у кримінальному праві України: теоретичні та прикладні аспекти» відповідає вимогам, що ставляться до кандидатських дисертацій (зокрема, п. 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567), а сама здобувач на основі публічного захисту заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент –

**директор з політико-правових питань
Асоціації «Інформаційні технології України»
кандидат юридичних наук, доцент**

 Є. В. Лашук

“12” 12 2019 р.